

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

ТРЯСУН ПАВЛО РОСТИСЛАВОВИЧ

УДК 343.74:343.98

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО У ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
КИСЛИЙ Анатолій Михайлович,
Навчально-науковий інститут права
імені князя Володимира Великого
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом», директор Навчально-наукового
інституту права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЛУК'ЯНЧИКОВ Євген Дмитрович,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», професор кафедри інформаційного
права та права інтелектуальної власності.

кандидат юридичних наук,
старший науковий дослідник
СЕВРУК Володимир Геннадійович,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності та
захисту прав інтелектуальної власності.

Захист відбудеться «19» листопада 2020 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «19» жовтня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. П. Тимошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На шляху реалізації проголошеного в Україні стратегічного курсу на європейську інтеграцію, упровадження задекларованих у нормах національного й міжнародного права гарантій охорони прав і свобод людини та громадянина, пріоритетним є удосконалення забезпечення публічної безпеки і порядку органами Національної поліції, що набуває особливої гостроти у зв'язку з ускладненням криміногенної ситуації в окремих регіонах унаслідок воєнних дій.

Водночас задекларовані в Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (2011 р.) та Стратегії національної безпеки України (2015 р.) законодавчі та інституційні зміни так і залишилися нереалізованими. Застарілість положень нормативно-правових актів, наявність прогалин в організації боротьби з діяльністю організованих злочинних угруповань, скорочення спеціальних підрозділів в органах внутрішніх справ (Національній поліції України), відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів, недосконалість моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки зумовлюють низьку ефективність результатів боротьби з організованою злочинністю, свідчать про недосягнення визначених цілей.

На фоні погіршення загальних показників протидії злочинам зменшилася і кількість виявлених у 2019 році фактів хуліганства – 3344 кримінальні правопорушення (2018 р. – 3437, 2017 р. – 3973, 2016 р. – 4120, 2015 р. – 4962, 2014 р. – 6315), тобто злочинів проти громадського порядку, які у 85 % вчиняються у публічних місцях. Також негативною є тенденція до розкриття кримінальних правопорушень даної категорії, з яких лише у 1645 випадках конкретним особам повідомлено про підозру (49 %), закінчених провадженням кримінальних правопорушень – 1413 (42 %), кількість виявлених у зазначений період організованих груп і злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 % (з 464 у 2014 р. до 169 у 2019 р.)¹. Такі дані вказують на те, що вчинення хуліганства є досить поширеним суспільно небезпечним діянням, а діяльність слідчих, оперативних та підрозділів поліції особливого призначення з їх розслідування і запобігання потребує суттєвого оновлення та удосконалення. Зважаючи на зростання тяжкості проявів хуліганських дій, підвищення рівня організованості, активізацію протидії розслідуванню, виникає необхідність розроблення та впровадження у правоохоронну діяльність сучасних й апробованих практикою наукових методів і засобів їх подолання.

Варто зауважити, що у процесі досудового слідства кримінальних правопорушень, передбачених ст. 296 КК України, недооцінюється складність розслідування в умовах очевидності. Така позиція призводить до зниження активності слідчих, неналежного виявлення та фіксації слідової інформації, допускаються слідчі помилки, а збір доказів набуває тенденційного, значною мірою обвинувального характеру. При проведенні процесуальних дій не досліджуються якісно та у повному обсязі усі обставини кримінального провадження, що призводить до необґрунтованих рішень, у результаті чого порушуються загальні

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

засади кримінального провадження.

Загальні положення криміналістичної методики розслідування злочинів проти громадського порядку досліджували у своїх працях вітчизняні вчені-криміналісти, зокрема: Ю. П. Аленін, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, Т. В. Варфоломеева, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, В. Я. Горбачевський, О. Ф. Долженков, В. А. Журавель, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, О. А. Кириченко, А. М. Кислий, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, І. І. Котюк, В. С. Кузьмичов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, В. Г. Севрук, М. Я. Сегай, В. М. Стратонов, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші.

Серед зарубіжних учених зазначена проблема досліджувалася у роботах О. Я. Баєва, Р. С. Белкіна, М. С. Бушкевича, Ю. А. Віленського, В. П. Власова, І. О. Возгріна, І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, В. І. Захаревського, Г. Г. Зуйкова, В. Я. Колдіна, Ю. Г. Корухова, Є. І. Овчаренко, Є. В. Рябова, Л. В. Сердюк, В. І. Шматова, В. В. Шимановського та інших, роботи яких удосконалили практику розслідування злочинів і стали теоретичним підґрунтям дослідження.

Протягом останнього десятиліття на рівні дисертаційних досліджень окремі питання розслідування хуліганства розглядалися С. О. Сафроновим (1999 р.), П. В. Шалдирван (2005 р.), М. М. Єфімовим (2015 р.), Н. О. Кононенко та М. А. Очеретяним (2016 р.), А. С. Шевченко (2019 р.).

Вагомий науковий внесок згаданих учених у вивчення цієї проблематики є безперечним, проте їхні дослідження об'єктивно обмежувалися попередніми періодами розвитку законодавства, тому не завжди відповідають потребам правозастосовної практики. Водночас у їхніх працях не враховано проблеми практики розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, що виникли в умовах застосування нового кримінального процесуального законодавства та організаційно-структурних перетворень у системі правоохоронних органів України. Тому сьогодні є потреба у розробленні криміналістичної методики організації виявлення та початкового етапу розслідування таких злочинів, проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), використання спеціальних знань, адаптованих до нового кримінального процесуального законодавства. Зазначені обставини зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, затвердженої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, та Плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів

внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Дисертацію виконано як частину Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2015–2019 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 25 лютого 2015 р. (протокол № 2) та уточнено 30 травня 2018 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є розроблення теоретичних положень і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення організації й тактики досудового розслідування кримінальних проваджень про хуліганства, вчинені у публічних місцях.

Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- розкрити значення криміналістичної характеристики, змісту та взаємозв'язків її елементів для формування методики розслідування хуліганства;
- визначити типові способи вчинення хуліганства у публічних місцях;
- охарактеризувати зміст основних елементів криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях – обстановки вчинення злочину; предмета злочинного посягання; осіб, які вчиняють такі злочини, потерпілих і слідової картини;
- надати характеристику особливостям початку досудового розслідування кримінальних проваджень про хуліганства, вчинені у публічних місцях;
- виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зазначеної злочинної діяльності та сформулювати відповідні їм слідчі версії, спрямовані на їх перевірку і вирішення конкретних завдань розслідування;
- визначити напрями удосконалення взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами;
- охарактеризувати тактику проведення СРД під час розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях;
- виявити недоліки в організаційному забезпеченні, правовій регламентації та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення НСРД під час розслідування цих злочинів;
- розкрити можливості використання спеціальних знань у цих кримінальних провадженнях.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються в діяльності підрозділів Національної поліції України при розслідуванні злочинів проти громадського порядку.

Предмет дослідження – криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються в юридичній науці, зокрема: *історико-правовий* – при вивченні

наукових робіт, поглядів учених на окремі проблемні питання формування криміналістичної методики розслідування хуліганства (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального і процесуального права національного законодавства, наукових категорій, визначень і підходів (розділи 1–3); *догматичний* – при тлумаченні понятійного апарату дослідження (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *системно-структурний* – для розкриття завдань і напрямів діяльності підрозділів Національної поліції в типових слідчих ситуаціях розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, формулювання версій, спрямування тактики проведення СРД та НСРД (розділи 2–3); *моделювання* – для розроблення рекомендацій щодо використання спеціальних знань (підрозділ 3.3); *формально-логічний* – при характеристиці основних ознак особи злочинця та потерпілого (підрозділ 1.3); *системно-структурний* – для розкриття змісту та зв'язків елементів криміналістичної характеристики хуліганства, структури і змісту комплексної криміналістичної методики (розділи 2, 3); *статистичний* – під час узагальнення кількісних результатів, опрацювання статистичних звітів й емпіричного матеріалу (розділи 1–3); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, опитування)* – у процесі вивчення думок працівників органів досудового розслідування, з'ясування ефективності застосування окремих криміналістичних прийомів та організаційних заходів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 385 кримінальних проваджень, що були розглянуті судами у 2014–2019 рр. за ст. 296 КК України; зведені дані анкетування 55 прокурорів, 97 слідчих та 109 оперативних працівників Національної поліції України у Дніпропетровській, Житомирській, Львівській, Одеській, Харківській областях та містах Дніпрі, Києві й Харкові; статистичні та аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України за 2014–2019 роки; слідча та прокурорська практика. Під час підготовки дисертації використано й власний багаторічний практичний досвід роботи дисертанта, зокрема на керівних посадах в оперативних підрозділах МВС і Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- розроблено структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях, до якої включено такі елементи, як: способи підготовки, учинення та приховування; засоби вчинення; обстановка, місце та час; мотиви і цілі; слідова картина злочину; особа злочинця; особа потерпілого;

- проведено типізацію способів порушення публічного порядку як основного елемента способу вчинення хуліганства: 1) фізичне насильство; 2) погроза насильством; 3) знищення або пошкодження майна; 4) порушення спокою громадян; 5) приведення в дію вибухового пристрою (гранати, вибухового пакета), піротехнічних засобів; 6) погроза пошкодження або знищення майна; 7) поширення

токсичних та отруйних речовин; 8) стрільба з вогнепальної зброї «у повітря» (не за ціллю); 9) нецензурні або образливі висловлювання;

- розкрито шляхи формування та проведено розподіл типових хуліганських груп за характером внутрішньогрупових зв'язків співучасників, висвітлено їх відношення до злочинної діяльності (випадкові, епізодичні, організовані);

- систематизовано типові слідчі ситуації по відношенню до суб'єкта вчинення злочину (особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди; особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки; виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає) та запропоновано напрями розслідування й алгоритм проведення СРД та НСРД для кожного етапу при різних слідчих ситуаціях;

удосконалено:

- поняття «криміналістична характеристика злочину», «початковий етап розслідування», «слідча ситуація», «взаємодія слідчих та оперативних працівників»;

- сукупність відомостей щодо основних слідів, що відображають картину вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії;

- криміналістичну характеристику особи злочинця-хулігана та поведінки потерпілих як зовнішнього чинника, що має істотний вплив на порушення публічного порядку й вчинення протиправних дій;

- порядок взаємодії слідчих, оперативних та інших підрозділів під час реагування на заяви та повідомлення про хуліганства, вчинені у публічних місцях, а також розкриття злочинів за «гарячими слідами», що полягає у проведенні комплексу невідкладних процесуальних та організаційних заходів;

- організацію і тактику проведення СРД (огляд, допит, освідчування, обшук, пред'явлення для впізнання);

дістало подальшого розвитку:

- положення щодо обстановки при побудові криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях, шляхом аналізу часових і просторових ознак;

- процесуальні рекомендації, спрямовані на вирішення тактичних задач по встановленню обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень про хуліганства;

- наукові погляди на необхідність виокремлення серед загальних положень досудового розслідування положення про взаємодію органів досудового розслідування;

- порядок проведення, фіксації та використання результатів НСРД у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;

- рекомендації щодо використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень про хуліганства, зокрема під час проведення експертиз, отримання письмових висновків спеціалістів, участі спеціалістів

у проведенні СРД, допиту експерта.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань розслідування хуліганства в публічних місцях (Акт впровадження Головного управління Національної поліції України в Київський області від 6 лютого 2020 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки криміналістики (Акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27 лютого 2020 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальних курсів «Криміналістика» та «Негласні слідчі (розшукові) дії» (Акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 16 січня 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях та науково-практичному семінарі: «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 13–14 листопада 2015 р.); «Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам» (м. Дніпро, 24 травня 2018 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 15 квітня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено у 8 наукових публікаціях, з яких 4 статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 – у науковому періодичному виданні іншої держави, 3 тези наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях та науково-практичному семінарі.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань на 28 сторінках) та 4 додатків (на 17 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з них основного тексту – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення роботи, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого у публічних місцях» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Теоретичні основи формування методики розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях»* визначено, що недостатньо вивченою

залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики такого виду кримінального правопорушення, як хуліганство. Опитуванням респондентів встановлено, що більшість з них (82 %) одним з найбільш перспективних напрямів покращення розслідування вважають побудову системи вивчення кореляційних зв'язків. Тому шляхом розгляду наукових поглядів учених (Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, І. Ф. Герасимова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. К. Лисиченка, Г. А. Матусовського, М. В. Салтевського, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька), які досліджували проблеми окремих криміналістичних методик, доведено, що сукупність рекомендацій з розслідування хуліганства (М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, М. А. Очеретяний, К. О. Чаплинський, А. С. Шевченко), вчиненого у публічних місцях, у поєднанні з криміналістичною характеристикою досліджуваної категорії діянь становить внутрішньовидову криміналістичну методику.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування слідчих виокремлено такі елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях: 1) способи хуліганства (підготовки, вчинення злочину і приховування його слідів); 2) основні обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка); 3) слідова картина злочину; 4) особа злочинця-хулігана, мотиви та цілі його злочинної поведінки; 5) особа потерпілого.

Значення криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях, полягає в тому, що: вона призначена для побудови типових загальних і приватних версій у системі заходів організації та планування розслідування даного виду злочинів, особливо на початковому етапі; знання змісту окремих її елементів і наявності між ними взаємозв'язків (певного рівня кореляції) можуть використовуватися для оцінки криміналістичних версій (наприклад, про злочинця на основі типових даних про особу хулігана).

У підрозділі 1.2 «Характеристика способів учинення хуліганства у публічних місцях» встановлено, що спосіб учинення хуліганства у публічних місцях включає дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. За результатами проведеного дослідження виокремлено типові способи підготовки до вчинення хуліганства: а) створення злочинної групи (близько 11 % вивчених кримінальних проваджень); б) пошук знарядь, предметів, пристосувань для пошкодження або знищення майна, нанесення тілесних ушкоджень або створення іншої загрози заподіяння таких (10 %); в) пошук транспортного засобу, вивчення режиму роботи громадського транспорту для проїзду до місця вчинення злочину і видалення з нього (2 %); г) пошук сприятливої обстановки для вчинення хуліганства (наприклад, відвідування барів, нічних клубів тощо) (1 %). В інших (майже 75 %) випадках підготовчі дії злочинцями не проводились. Визначено ступінь ймовірності найбільш характерних взаємозв'язків способів вчинення хуліганства у публічних місцях, із застосуванням зброї або предметів, що використовуються в якості зброї, з особою злочинця-хулігана.

З використанням емпіричного матеріалу досліджено типові способи вчинення непередбаченого (грубе порушення публічного порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене без застосування зброї (11 %), із застосуванням засобів і знарядь вчинення злочину (палиця, металевий прут, сокира, молоток тощо) (87 %);

грубе порушення публічного порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи (2 %) та підготовленого (розробка плану злочинної діяльності; обрання об'єкта посягання; добір співучасників (вчинення хуліганських дій за попередньою змовою; вчинення хуліганських дій організованою групою) й розподіл ролей між ними; підшукування знарядь вчинення злочину, також з використанням зброї. До цієї групи віднесено вчинення хуліганських дій з опором представникові влади; з опором іншій особі, виконуючому обов'язки з охорони публічного порядку або працівникам правоохоронних органів. Підготовка до вчинення злочину мала місце у 42 % випадків хуліганства.

Виявлено найтипівіші способи порушення публічного порядку: 1) фізичне насильство (85 % кримінальних проваджень); 2) погроза насильством (36 %); 3) знищення або пошкодження майна (14 %); 4) порушення спокою громадян (2 %); 5) приведення в дію вибухового пристрою (гранати, вибухопакета), піротехнічних засобів (1 %); 6) загроза пошкодження або знищення чужого майна, а також й суспільно небезпечним способом (1 %); 7) поширення токсичних та отруйних речовин (1 %); 8) стрільба з вогнепальної зброї не за ціллю, як правило, «у повітря» (1 %); 9) проголошення нецензурних або образливих висловлювань (супроводжує вчинення хуліганських дій понад у 60 % випадках). Відзначено, що у «чистому вигляді» зазначені способи зустрічаються рідко. Найчастіше вони поєднуються, наприклад, із застосуванням фізичного насильства з нанесенням тілесних ушкоджень й пошкодженням чужого майна.

У ході дослідження також встановлено найбільш типові способи опору припиненню хуліганських дій: продовження вчинення хуліганських дій, незважаючи на дії третіх осіб щодо їх припинення; образа цих осіб; насильство по відношенню до працівників поліції, які запобігають хуліганським діям правопорушників, а також із застосуванням зброї або предметів, що використовуються як зброя; погрози на адресу третіх осіб.

Наголошено, що хулігани не вживають заходів щодо приховування слідів злочину або застосовують найбільш прості способи (84 %): зникають з місця події (близько 36 % випадків), також з використанням автотранспорту (6 %); знищують або поміщають у важкодоступні місця, схованки знаряддя злочину (3 %), одяг і взуття (при вчиненні злочину у групі використовують одяг одного фасону, однотипні знаряддя злочину) (1 %); відмовляються давати свідчення або надають неправдиві.

У підрозділі 1.3 «Інші елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях» встановлено, що хуліганство майже завжди (85 % випадків) вчиняється у публічних місцях, якими є: а) вулиця, двір (53 %); б) кафе, нічний клуб (10 %); в) громадський транспорт і місця його зупинки (10 %); г) торгові центри, магазини (7 %); г) інші (парк, стадіон, будівельні майданчики та ін.) (10 %). За часом такі дії найчастіше вчиняються вночі – з 22 до 6 год. (57 %) і ввечері – з 18 до 22 год. (20 %). Іноді у другій половині дня – з 12 до 18 год (14 %) або в першій половині дня – з 6 год до 12 год (9 %). Між місяцями і днями тижня істотних коливань щодо кількості хуліганських дій виявлено не було.

Для хуліганства найбільш характерним є прояв його в ідеальних слідах. У зв'язку з цим процес доказування у таких кримінальних провадженнях будується на показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих. Разом з тим на місці вчинення хуліганства нерідко залишається значна кількість матеріальних слідів, серед яких найбільш типовими є: а) знаряддя злочину (були виявлені понад у 70 % вивчених кримінальних проваджень); б) тілесні ушкодження (30 %); в) транспортні засоби (7 %); г) мікрооб'єкти (6 %); г) кулі, гільзи, патрони (3 %); д) одяг потерпілого (3 %); е) недопалки (2 %); є) одяг і взуття злочинця (1 %).

Аналізом типової обстановки вчинення хуліганства та його слідів підтверджено взаємозв'язок і залежність: вчинення злочину у публічних місцях істотно знижує ймовірність виявлення матеріальних слідів хуліганства, але при цьому значно підвищується відсоток фіксації таких слідів у пам'яті очевидців події.

На основі проведеного аналізу та оцінки типових біологічних (стать, вік), соціальних (освіта, наявність судимості, соціального статусу) і психологічних (характер, темперамент) даних про особу злочинця-хулігана запропоновано його характеристику, зокрема: це особа чоловічої статі (у 92 % вивчених кримінальних проваджень), громадянин України (82 %), у віці від 18 до 45 років (87 %), з базовою вищою освітою (68 %), без постійного джерела доходу (73 %), раніше несудима (80 %), зловживає спиртними напоями (69 %). На вчинення хуліганських дій нерідко суттєво впливають випадкові обставини, в яких «типовий хуліган» має високу ймовірність реально вчинити дії, передбачені ст. 296 КК України.

З'ясовано, що хуліганство у публічних місцях носить груповий характер (81 %), а його учасники перебували на момент вчинення у віці від 25 до 35 років (38 %), від 35 до 45 років (27 %), від 45 років і старше (4 %). Проведено розподіл типових хуліганських груп за характером внутрішньогрупових зв'язків співучасників та їх відношенню до злочинної діяльності на: випадкові; епізодичні; організовані; розглянуто основні шляхи їх формування (проживання її членів в одному мікрорайоні, спільна служба в Збройних Силах), а також особливості поведінки членів груп кожного виду.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень зроблено висновок, що поведінка потерпілого під час вчинення хуліганства у публічному місці носила провокаційний характер (у 18 % випадків), була нейтральною (14 %), сприяючою (32 %), протидіючою (36 %). Особа потерпілого тісно пов'язана з обстановкою вчинення хуліганства. Особи у віці від 16 до 25 років та від 25 до 35 років стають об'єктами хуліганських посягань переважно у розважальних і спортивно-масових закладах у вечірній і нічний час, а у віці від 35 років – у громадському транспорті та місцях культурного відпочинку вдень і ввечері.

Розділ 2 «Організація розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Особливості початку досудового розслідування» встановлено, що своєчасність прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР за фактом вчинення хуліганства у публічному місці залежить: від часу повідомлення про злочинне діяння, повноти та достовірності отриманої первинної інформації; факту затримання підозрюваного; швидкого та повного зібрання необхідних матеріалів. Вивчення кримінальних проваджень даної категорії показало, що причинами для внесення відомостей до ЄРДР є: а) отримання повідомлення по лінії

«102» від осіб щодо яких і (або) інших осіб вчиняються хуліганські дії (заявник повідомляє свої особисті дані, інформацію про місце вчинення хуліганських дій, коротко викладає характер та інтенсивність посягання) (75 %); б) отримання особисто працівником правоохоронного органу (черговим, слідчим, оперативним працівником та ін.) повідомлення про вчинення хуліганських дій (заявник інформує про місце, час, кількість хуліганів, їх зовнішні ознаки, кількість постраждалих, заподіяну шкоду та інші обставини події, що сталася) (15 %).

Початковий етап розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий здійснює організаційні заходи для встановлення усіх обставин злочину та особи підозрюваного. Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД, НСРД та оперативно-розшукових заходів. Головними завданнями, що постають перед слідчим, є належний збір і фіксація матеріальних слідів злочину (у 90 % проваджень розпочинається з огляду місця події) для встановлення підозрюваних у вчиненні злочину; визначення осіб, які сприймали ідеальні сліди злочинів, чим розширюється база свідків; виявлення ознак, що свідчать про порушення публічного порядку та безпеки; встановлення обставин учинення злочину; призначення судово-медичної експертизи.

Наголошено, що на початковому етапі розслідування слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: а) рапорт про виявлення кримінального правопорушення; б) зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування; в) доручення про проведення досудового розслідування; г) детальні відомості про те, при яких обставинах було вчинено кримінальне правопорушення; г) протокол огляду місця події; д) протокол допиту свідків, очевидців вчинення злочину; е) довідка судово-медичного експерта або акт судово-медичного освідчування зі встановленим ступенем тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяних потерпілому.

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації, версії та планування розслідування»* удосконалено поняття слідчої ситуації як складної динамічної системи, яка змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, що характеризуються суттєвими ознаками злочину, процесуально значущими функціями і найбільш важливими особистісними якостями суб'єкта розслідування та основних його учасників, а також станом досудового розслідування у кримінальному провадженні на будь-який момент встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Зазначено, що вибір напряму розслідування багато в чому залежить від вихідної слідчої ситуації, що складається на момент внесення відомостей до ЄРДР. Алгоритм дій слідчого з розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; постановка тактичних завдань і планування початку розслідування; планування та проведення окремих СРД, НСРД та інших заходів для вирішення поставлених задач.

У загальному вигляді слідчі ситуації при вчиненні хуліганства у публічних місцях розподілено на три групи: 1) особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди (42 %): а) підозрюваний встановлений, відносно нього обрано запобіжний захід (особиста порука (23 %), домашній арешт (60 %), тримання під вартою (17 %)); він дає показання, які збігаються з показаннями

потерпілого, свідків, очевидців; знаряддя злочину виявлено, відоме місце його знаходження; б) підозрюваний встановлений, відносно нього обрано запобіжний захід; він відмовляється від дачі показань або дає свідчення (висуває алібі), що суперечать показанням потерпілого, свідків, очевидців, і виявленим матеріальним слідам злочину; знаряддя злочину виявлено, але на ньому відсутні сліди, залишені підозрюваним, або воно приховане хуліганом чи іншими особами; в) встановлено підозрюваного – член злочинної групи, щодо нього обрано запобіжний захід (тримання під вартою (69 %)), але інші члени групи зникли; підозрюваний не повідомляє дані про осіб-співучасників; є потерпілий і свідки, очевидці; матеріальні сліди свідчать про вчинення групового хуліганства; 2) особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки, проведені оперативно-розшукові заходи позитивних результатів не дали; є потерпілий і свідки, очевидці; на місці події виявлено матеріальні сліди хуліганства (47 %); 3) виявлено матеріальні сліди злочину; даних для встановлення підозрюваного немає або недостатньо; не встановлений потерпілий; очевидці злочину відсутні або не можуть надати достатню інформацію про подію, що відбулася (11 %).

Планування розслідування хуліганства забезпечує швидке та ефективне проведення СРД, НСРД з метою встановлення винної особи. Основу планування розслідування складають такі версії: а) загальні: мало місце вчинення хуліганства, передбаченого ст. 296 КК України; вчинено дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП); вчинено не хуліганство, а інший злочин; б) конкретні: про особу хулігана та можливих місцях його перебування; про співучасників, очевидців та невстановлених потерпілих і можливих місцях їх перебування; про місцезнаходження знарядь вчинення хуліганства; про причетність осіб, які вчинили хуліганські дії, до інших нерозкритих злочинів; про мотиви, мету та умисел хуліганства тощо.

У підрозділі 2.3 «Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами» запропоновано під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні хуліганства, вчиненого у публічних місцях, розуміти передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення систему певних взаємодоповнюючих дій, спрямованих на реалізацію його повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів Національної поліції України, які не є оперативними, інших правоохоронних органів і органів державної влади й місцевого самоврядування, окремих громадян.

Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами здійснюється у таких формах: а) процесуальні (виконання доручення слідчого про проведення СРД, НСРД з метою встановлення осіб, які вчинили хуліганство, та інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих СРД та НСРД (58 %)); б) непроцесуальні (спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією) (42 %).

Підтримано наукову позицію (Л. М. Лобойко, Л. Д. Удалова) про необхідність виокремлення серед загальних положень досудового розслідування тих, що

регламентують порядок взаємодії органів досудового розслідування. Запропоновано доповнити КПК України новою статтею 222-1 «Взаємодія органів досудового розслідування».

Розділ 3 «Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях про хуліганство, вчинене у публічних місцях» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Тактико-криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях»* висвітлено особливості тактики проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів у таких кримінальних провадженнях.

Акцентовано, що огляд місця події спрямований на пошук речових доказів і потребує від слідчого прискіпливого огляду всіх предметів і слідів, що можуть мати значення для кримінального провадження, ретельного опису їх у протоколі СРД. До такої СРД доцільно залучати працівників оперативних підрозділів поліції, які одночасно повинні проводити певні розшукові заходи з метою розкриття злочину за «гарячими» слідами. З метою якісного та послідовного огляду слідчому бажано поділити усю територію огляду на певні ділянки, що дозволить сконцентрувати увагу на певних об'єктах та пов'язати їх з іншими предметами, слідами на місці події. Не варто забувати про фіксацію місця події за допомогою додаткових засобів: фото-, відеозйомка, схеми, плани, малюнки, креслення тощо.

Тактика огляду місця події на робочому етапі передбачає загальну (статичну) та детальну (динамічну) стадії огляду. Під час проведення загального огляду місця заподіяння тілесних ушкоджень слідчому необхідно виявити та зафіксувати: розташування місця події (місця, де перебував потерпілий, злочинці (хулігани), де були спричинені різноманітні пошкодження), вказавши повну адресу, ділянку вулиці, місцевості; якщо злочин вчинено за межами міста – необхідно зробити прив'язку до нерухомих орієнтирів; всі виявлені сліди та предмети, що мають значення для встановлення обставин події; обставини, що сприяють розслідуванню злочину за «гарячими слідами»; умови, що сприяли вчиненню злочину.

Встановлено, що важливою СРД за фактом розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, є допит. Передусім йдеться про допит потерпілого, свідка як заявника, який повідомив про вчинене хуліганство. Під час проведення допиту у потерпілого й свідків необхідно з'ясувати відомі їм обставини події: час, місце вчинення злочину; обставини, що передували вчиненню злочину; особу підозрюваного та особу, яка заподіяла тілесні ушкодження; якщо ці особи їм невідомі – ознаки їх зовнішності; за допомогою яких знарядь були вчинені хуліганські дії; дії нападника, спрямовані на порушення публічного порядку, опір представникові влади або громадськості, заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого; дії потерпілого під час і після вчинення хуліганських дій, чи була з його боку провокація, чи чинив він опір нападнику тощо. Установленню підлягає точний час залишення особою останнього місця перебування, можливий напрям і шлях пересування, номер мобільного телефона та IMEI абонента, дані про реєстрацію в соціальних мережах і скриньку електронної пошти. З'ясовують особливості стосунків заявника та потерпілого.

Під час допиту підозрюваного у вчиненні хуліганства в публічному місці виникає конфліктна ситуація, коли допитуваний прагне заплутати слідчого, дає

завідомо неправдиві свідчення. Найдієвішими тактичними прийомами за таких умов є акцентування уваги на виявлених негативних обставинах (82 %), пред'явлення речових доказів (74 %), формулювання додаткових запитань (73 %), оголошення показань інших осіб (68 %), ознайомлення з протоколами СРД (65 %), оголошення результатів висновку експерта (25 %), застосування фактора раптовості (24 %).

Важливе значення на даному етапі має належна фіксація показань свідка та підозрюваного (крім протоколу допиту необхідно використовувати аудіо-, відеозапис), а також негайне проведення інших СРД, спрямованих на перевірку їх показань: освідування – для виявлення та фіксації слідів боротьби на тілі, отриманих під час хуліганських дій (79 %); обшуку – для відшукування та вилучення речових доказів, знарядь злочину (53 %); пред'явлення для впізнання – для перевірки й закріплення показань (32 %).

У підрозділі 3.2 *«Тактико-криміналістичне забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях»* згідно з вивченими матеріалами слідчої практики встановлено, що найчастіше у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії проводяться такі НСРД:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (81 % опитаних) – дає змогу встановити вхідні, вихідні дзвінки на мобільний телефон підозрюваного, визначити його поточне місцеперебування (власника мобільного телефона) або іншої особи, яка ним користується, простежити переміщення пристрою в часі та просторі;

- установа місцезнаходження радіоелектронного засобу (73 %) – фіксація факту перебування в певному місці та в певний час особи, яка користується радіоелектронним засобом чи іншим пристроєм, який випромінює радіохвилі й активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку (як у режимі реального часу, так і в конкретний період);

- аудіо-, відеоконтроль особи (32 %) спрямований на фіксацію розмов і місця перебування осіб, яких підозрюють у вчиненні хуліганських дій, встановлення місць зберігання знарядь вчинення злочину (зокрема, зброї), інших речових доказів, установа співучасників; одержання даних про причетність інших осіб до злочинних дій (організаторів);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (28 %), що дає можливість з'ясувати місцезнаходження підозрюваного, коло його зв'язків, виявлення нових епізодів злочинної діяльності;

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (19 %), за допомогою якого виявляють і фіксують сліди вчинення злочину; досліджують місце приховання знарядь злочину; забезпечують збереження доказів, які, за наявною інформацією, можуть бути знищені до їх вилучення процесуальним шляхом; виявляють і вилучають зразки для дослідження; встановлюють осіб, які розшукуються.

Процес реалізації повноважень слідчого щодо проведення НСРД проходить поетапно і включає: підготовчий етап (підготовка та прийняття рішення слідчим про проведення НСРД; узгодження з прокурором рішення, клопотання); етап розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення НСРД; етап проведення та фіксації НСРД; етап використання результатів проведення НСРД у доказуванні на стадії досудового розслідування. З урахуванням потреб практики запропоновано внесення

змін до ч. 6 ст. 246 КПК України з наданням права уповноваженим оперативним підрозділам, які виконують доручення слідчого, залучення до проведення НСРД інших осіб. Для врахування в законотворчій діяльності запропоновано варіанти вирішення проблемних питань підготовки та проведення НСРД, зокрема розширення переліку НСРД, проведення яких дозволяється в невідкладних випадках до постановлення ухвали слідчого судді.

У підрозділі 3.3 «Використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях» визначено, що КПК України регламентує використання спеціальних знань, що застосовують під час розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, у таких формах: 1) залучення спеціаліста до проведення СРД; 2) залучення спеціаліста до проведення НСРД; 3) залучення експерта і проведення експертизи; 4) надання консультацій спеціалістом.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчило, що до проведення СРД під час розслідування таких кримінальних правопорушень залучали наступних спеціалістів: судово-медичний експерт або лікар (82 %), інспектор-криміналіст (72 %), спеціаліст у галузі медичних знань (48 %), спеціаліст Експертної служби МВС України (13 %), педагог, психолог (9 %) та ін.

Важливою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом хуліганства, є залучення експерта та проведення експертизи. Особливе місце у розслідуванні злочинів, пов'язаних із завданням тілесних ушкоджень, належить судово-медичній експертизі живих осіб (80 %), яка призначається з метою встановлення: ознак можливого знаряддя злочину та умов, в яких вони могли бути заподіяні; обставин, за яких були заподіяні; їх давності. Така експертиза дозволяє вирішувати найважливіші діагностичні завдання та є одним з основних засобів встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Наголошено на доцільності застосування молекулярно-генетичної експертизи, головним завданням якої є ідентифікація конкретної особи на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках – шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поті, з метою встановлення особливостей механізму вчинення злочину й перевірки версії щодо взаємозв'язку матеріальних об'єктів на місці події з її учасниками.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають під час досудового розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, сформульовано наукові положення та одержані результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, зокрема:

1. Визначено поняття криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях, як інформаційної системи, яка включає сукупність

даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення хуліганства у присутності людей, публіки, відповідно до певного часу і регіону відображає закономірні їх зв'язки й використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування. До її структури входять такі елементи: спосіб та обстановка вчинення хуліганства, слідова картина злочину, особа злочинця і потерпілого.

2. Способи вчинення хуліганства у публічних місцях визначено як дії по підготовці, безпосередньому вчиненню та приховуванню. Основними заходами по підготовці до вчинення злочину є: планування злочину; вибір об'єкта злочинного посягання; підшукування пристосувань і підготовка знарядь злочину; добір співучасників злочину; розподіл ролей між співучасниками злочину. Найбільш розповсюдженими способами вчинення хуліганства у публічних місцях є фізичне насильство у поєднанні з нецензурною лайкою і нанесенням побойів (75 %); порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян у публічних місцях, опір представникам влади, пошкодження майна. Встановлено, що приховування хуліганства здійснювалося шляхом: зникнення з місця злочину (82 % випадків), зокрема з використанням автотранспорту (9 %); використання одягу одного фасону або кольору (45 %); знищення знарядь злочину (66 %); знищення одягу, взуття (59 %); давання неправдивих свідчень, зокрема повідомлення неправдивого алібі (73 %); відмова від дачі показань (47 %).

3. Обстановка вчинення хуліганства у публічних місцях включає такі елементи, як місце, час та умови. Місця загального користування становлять 17 %; розважальні заклади – 29 %; спортивно-масові заклади – 21 %; житлові комплекси – 8 %; громадський транспорт – 3 %; місця культурного відпочинку – 21 %; інші – 1 %. Встановлено, що відносно часу доби таке хуліганство вчиняється вранці (9 %); удень (14 %); ввечері (20 %), вночі (57 %). У будні вчиняється 63 % хуліганських дій. У 78 % сліди хуліганства виявлялися на місці вчинення злочину. Поза місцем злочину дані сліди утворюються внаслідок дій правопорушника з приховування суспільно небезпечних дій або їх наслідків. У 82 % сліди вчинення хуліганських дій знаходилися за місцем проживання особи злочинця, а у 18 % – в інших місцях (місця проживання потерпілого, знайомих і родичів правопорушника тощо). Найчастіше працівники поліції на місцях злочинів виявляли: сліди рук (32 %); сліди крові та інших органічних речовин (72 %); сліди засобів учинення злочину (31 %).

Хуліганство у публічних місцях переважно вчиняють особи чоловічої статі віком від 18 до 45 років, типовою прикметою яких є вчинення таких дій у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Злочинці проживають у районі вчинення хуліганських дій. Проявами хуліганського мотиву є: вигадані вимоги до потерпілого та прагнення їх реалізації; застосування насильства з метою «помсти»; вчинення дій «на спір»; допомога у конфліктних ситуаціях, коли така необхідність відсутня; перевищення меж необхідної допомоги малознайомій або сторонній особі; безпричинність вчинення злочинних дій; агресивність на незначний привід; досягнення мети злочинним способом.

4. На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень визначено обставини, що підлягають доказуванню, зокрема: 1) факт вчинення хуліганських дій; 2) подія кримінального правопорушення (час, місце та обстановка учинення

хуліганських дій); 3) встановлення особи злочинця-хулігана – підозрюваного (-их); 4) мотиви хуліганських дій; 5) наслідки завданої шкоди; 6) знаряддя вчинення злочину; 7) детермінанти, що сприяли вчиненню злочину; 8) тяжкість вчиненого діяння; обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають злочинність діяння чи є підставою для закриття кримінального провадження; 9) чи не було у процесі хуліганських дій вчинено інші кримінальні правопорушення.

5. Типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування дають змогу ефективно його спланувати, проводити відповідні СРД, НСРД та інші заходи. При розслідуванні хуліганства, вчиненого у публічних місцях, типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування є: особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди (42 %); особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки (47 %); виявлено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає (11 %). На наступному етапі розслідування можуть виникати такі слідчі ситуації: пред'явлено підозру, достатньо доказів для доведення її причетності до вчинення кримінального правопорушення (40 %); пред'явлено підозру, зібрано докази, але їх недостатньо для встановлення вини підозрюваного (21 %); зібрано недостатню кількість доказів і не встановлено особу правопорушника (39 %).

6. Основним учасником, який скеровує процес досудового слідства про хуліганство, вчинене у публічних місцях, є слідчий. Однак, аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчить про те, що такий процесуальний суб'єкт у 89 % взаємодіє з оперативними підрозділами Національної поліції України за процесуальними та непроцесуальними формами, з яких 72 % складає: обмін інформацією, виконання письмових доручень, спільне планування НСРД, спільне використання наявних сил і засобів.

Головними завданнями такої взаємодії є запобігання хуліганським діям, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи. У разі необхідності постійної взаємодії слідчих як одного, так і декількох органів Національної поліції України між собою з метою використання їх можливостей для успішного розслідування таких кримінальних правопорушень створюється слідча група. Ефективна взаємодія слідчих з оперативних підрозділів у розслідуванні хуліганства, вчиненого у складі групи, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, пов'язане з опором представникам влади, громадськості, а також учиненого в умовах неочевидності, що набуло суспільного резонансу або вчинене на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, передбачає створення слідчо-оперативної групи.

7. Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розслідування та розкриття хуліганства, вчиненого у публічних місцях, як елементи діяльності слідчого співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку, встановлення особи злочинця та обставин злочинної діяльності, пошук доказової

інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Структуру розкриття злочину складають: СРД, спрямованість і послідовність яких залежать від ситуації розслідування; НСРД та ОРЗ в рамках досудового розслідування, які спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

Визначено організаційно-тактичні засади проведення окремих СРД при розслідуванні хуліганства, вчиненого у публічних місцях: огляд (100 % кримінальних проваджень), а саме місця події, де залишилися речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (речі учасників злочину) походження, а також місць, де перебували потерпілий, злочинці, й спричинені пошкодження; допит (100 %) потерпілого, свідків, підозрюваного; освідування (79 %); обшук (53 %); пред'явлення для впізнання (32 %).

8. Запровадження в кримінальному процесуальному законодавстві інституту НСРД та обумовлені ним зміни і доповнення до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) мають особливе значення, адже організація таких дій пов'язана зі створенням належних оперативних (технічних, агентурних) умов розслідування кримінальних проваджень про хуліганства, зокрема у складі злочинних груп та організацій. Отже, до розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії доцільно залучати оперативні підрозділи як на підставі доручень у порядку ст. ст. 36, 40 КПК України, так і шляхом закріплення оперативного працівника для постійної допомоги слідчому та створення слідчо-оперативних груп, що є головними формами взаємодії слідчих та співробітників оперативних підрозділів у провадженнях цієї категорії (підтримали 87 % респондентів). Така співпраця дає змогу сторонам психологічно і професійно сформувати позитивні робочі контакти, оптимально використовувати методи і засоби, що є на озброєнні в оперативно-розшукових апаратах, для подолання можливої протидії з боку фігурантів.

Вчасно отримані результати НСРД в певних слідчих ситуаціях надають підстави слідчому відкласти проведення певних процесуальних дій, змінити черговість їх проведення з метою подолання протидії розслідуванню, що може мати вирішальне значення для доказування обставин злочину й прийняття законного та обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

9. Доведено, що найпоширенішою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з хуліганством, вчиненим у публічних місцях, є залучення експерта та проведення експертизи. Зокрема, йдеться про судово-медичну експертизу живих осіб (80 %); судово-портретну експертизу (71 %); криміналістичне дослідження холодної зброї (53 %); судово-психіатричну експертизу підозрюваних (44 %); судово-біологічну експертизу речових доказів (33 %); дактилоскопічні та балістичні експертизи (29 %). У разі необхідності призначаються й інші види експертних досліджень для з'ясування вагомих обставин події, а саме психологічні, наркологічні, трасологічні та ін. Кількість проведених експертиз відображає співвідношення слідчої інформації, яку вилучали.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Трясун П. Р. Взаємодія слідчих і підрозділів особливого призначення під час виявлення та розслідування насильницьких злочинів, що вчиняються у публічних місцях. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2(35). С. 254–258.
2. Трясун П. Р. Обстановка та слідова картина хуліганства, вчиненого у публічних місцях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Том 4. С. 184–189.
3. Tryasun P. R. Ways of committing hooliganism in public places. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2017. No. 3. P. 69–73.
4. Трясун П. Р. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо хуліганства, вчиненого у публічних місцях. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 151–156.
5. Трясун П.Р. Використання спеціальних знань у процесі розслідування хуліганства, учиненого в публічних місцях. *Науково-юридичний журнал «Правові новели»*. №11, 2020, Херсон 2020, С.291-297.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Трясун П. Р. Характеристика обстановки вчинення хуліганства групою осіб. *Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–14 листоп. 2015 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 141–143.
7. Трясун П. Р. Поняття і сутність криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 24 трав. 2018 р.)*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 88–91.
8. Трясун П. Р. Використання спеціальних знань у процесі розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: Частина друга: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 квіт. 2019 р.)*. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2019. С. 37–40.

АНОТАЦІЯ

Трясун П. Р. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2020.

У дисертації здійснено комплексне дослідження правових, теоретичних та організаційно-тактичних засад криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, з огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство. Розкрито зміст і зв'язки елементів криміналістичної

характеристики, зокрема способу та обстановки вчинення злочину, предмета злочинного посягання, осіб, які вчиняють злочини, потерпілих та слідової картини. Досліджено проблемні аспекти виявлення та початку досудового розслідування кримінальних проваджень про хуліганства, вчинені у публічних місцях. Виокремлено типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування. Висвітлено особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування таких кримінальних проваджень; проаналізовано форми використання спеціальних знань.

Ключові слова: хуліганство, публічне місце, розслідування, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування, слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

АННОТАЦИЯ

Трясун П. Р. Криминалистическая характеристика и особенности расследования хулиганства, совершенного в публичных местах. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом». – Киев, 2020.

В диссертации осуществлено комплексное исследование правовых, теоретических и организационно-тактических основ криминалистического обеспечения расследования хулиганства, совершенного в публичных местах, с учетом нормативных положений действующего уголовного процессуального законодательства. Сформулировано понятие криминалистической характеристики хулиганства, совершенного в публичных местах, как информационной системы, которая включает совокупность данных о криминалистически значимых признаках и свойствах совершения хулиганства в присутствии людей, публики в соответствии с определенным временем и регионом, отражает закономерные их связи, используется при построении типичных версий, взятых за основу в процессе расследования. В ее структуру входят следующие элементы: способ и обстановка совершения преступления, следовая картина преступления, личность преступника и потерпевшего.

Проведена типизация способов нарушения общественного порядка как основного элемента способа совершения хулиганства: физическое насилие; угроза насилием; уничтожение или повреждение имущества; нарушение покоя граждан; приведение в действие взрывного устройства (гранаты, взрывного пакета), пиротехнических средств; угроза повреждения или уничтожения имущества; распространение токсичных и ядовитых веществ; стрельба из огнестрельного оружия «в воздух» (не по цели); нецензурные или оскорбительные выражения.

Освещены особенности тактики проведения процессуальных действий, направленных на получение доказательств в таких уголовных производствах, а именно: места происшествия, где остались вещественные доказательства как органического (кровь, слюна), так и неорганического (вещи участников

преступления) происхождения, а также мест, где находились потерпевший, преступники; допрос свидетелей, подозреваемого; освидетельствование; обыск.

Ключевые слова: хулиганство, публичное место, криминалистическая характеристика, уголовное производство, досудебное расследование, следственная ситуация, следственные (розыскные) действия; негласные следственные (розыскные) действия, специальные знания.

SUMMARY

Tryasun P. R. Forensic characteristics and features of the investigation of hooliganism committed in public places. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.*

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative Search Activity. – PJSC «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»». – Kyiv, 2020.

Taking into account the current criminal procedural legislation the dissertation deals with the complex research of legal, theoretical and organizational-tactical bases of criminalistic maintenance of investigation of the hooliganism committed in public places. The content and connections of the elements of the forensic characteristics, in particular the manner and circumstances of the crime, the subject of criminal encroachment, the perpetrators, the victims and the traces of the crime are examined. The problematic aspects of detection and initiation of pre-trial investigation of criminal proceedings on hooliganism committed in public places are investigated. Typical investigative situations and main directions of investigation are singled out. The peculiarities of tactical and forensic support of investigative (search) actions and covert investigative (search) actions during the investigation of such criminal proceedings are highlighted; the forms of using special knowledge are analyzed.

Key words: hooliganism, public place, investigation, forensic characteristics, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigative situation, investigative (search) action, covert investigative (search) action, special knowledge.